

УДК 340.111.5:316.774

Д. О. Перов

СКЛАД ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Дослідження основних закономірностей правового регулювання інформаційних відносин зумовлене виникненням якісно нових соціальних явищ, пов'язаних з інформацією й, відповідно, увагою законодавця до упорядкування цієї сфери суспільних відносин. Відповідними діями з боку законодавчої влади було внесення змін до законів «Про інформацію», «Про електронні документи та електронний документообіг», прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації». Термін «інформація» з філософської категорії все більше перетворюється на особливу правову дійсність і потребує нового переосмислення в інформатиці, інформаціології, правовій інформатиці та ін. Інформація стає специфічним об'єктом правовідносин. Зазначені процеси сприяли частковому упорядкуванню суспільних відносин в інформаційній сфері.

Комплексне дослідження інформаційних правовідносин на сьогодні набуває особливої **актуальності** через наявність прогалин у чинному законодавстві щодо їх регулювання з урахуванням їхніх особливостей та потреб практики. Наукові розробки із зазначених проблем, які існують в Україні, на нашу думку, не в повному обсязі розкривають специфіку об'єкта цих правовідносин.

Відсутність уніфікованого визначення інформаційних правовідносин на національному та універсальному рівнях, а також необхідність формування консенсусального категорійно-понятійного апарату й обумовили **мету статті**.

Виходячи з розуміння загальної проблеми наукової роботи, автором поставлені такі **завдання**:

- дослідити існуючі дефініції «інформації»;
- сформулювати власне авторське визначення терміну «інформаційні правовідносини»;
- проаналізувати склад інформаційних правовідносин, окремо зупинившись на дослідженні їх суб'єктів, об'єкту та змісту.

Порівняно невеликою є кількість публікацій, у яких розглядаються деякі аспекти інформаційних правовідносин (окремо слід виділити роботи В. Ліпкана [1; 2], В. Цимбалюка [3], М. Дімчогло [4], Д. Перова [5], О. Яременко [6], С. Стасюк [7] та ін.). Ці публікації не охоплюють і не вирішують багатьох теоретичних проблем і практичних завдань, що пояснюється відсутністю однозначного підходу до визначення інформаційних відносин та їх об'єкта.

Виклад основного матеріалу. Перш за все слід зазначити, що легітимне визначення терміну «інформаційні відносини» містилося в ст. 3 Закону України «Про інформацію» в редакції 1992 року, а в чинній зазначається, що «цей Закон регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації» [8]. Із цього визначення можна дійти висновку, що ці відносини й будуть інформаційними, а, оскільки вони підлягають регулюванню нормами права, зокрема, інформаційного, то вони можуть бути ідентифіковані як правові. В основу даної нор-

ми-дефініції покладено принцип ототожнення інформаційних правовідносин з інформаційною діяльністю, оскільки весь перелік дій, відповідно до ст. 9 Закону, і є основним видом інформаційної діяльності. На нашу думку, це визначення слід доповнити також обробкою інформації.

Слід зазначити, що у вітчизняній юридичній літературі не тільки не розроблено однозначного розуміння цього поняття, а й загалом попри часте вживання цієї категорії авторами наявна лише незначна кількість наукових розвідок, де надається його визначення [1, с. 115].

Слід акцентувати на тому, що інформаційні відносини не є винятком, включають такі структурні елементи: суб'єкт, об'єкт та зміст.

Під *суб'єктом*, у загальному значенні, розуміється носій суб'єктивних *прав та обов'язків*, а у сфері інформаційних правовідносин до них належать фізичні особи, юридичні особи, об'єднання громадян, суб'єкти владних повноважень [8]. Оскільки інформаційні правовідносини являють собою особливий вид суспільних відносин, про що йтиметься далі, то й їх суб'єкти мають певні властивості.

Суб'єкти інформаційно-правових відносин, знаходячись, відповідно, у певних правових межах, які регламентують його поведінку, вступаючи в такі відносини, автоматично трансформують виникнення нового виду правової поведінки, яка також спонукає до прояву кінцевого суспільного результату [7, с. 10].

Кожен суб'єкт суспільних відносин характеризується наявністю певних прав та обов'язків, які й становлять безпосередній зміст цих правовідносин, інформаційні не є винятком. Суб'єкти інформаційних правовідносин можуть мати такі групи прав та обов'язків:

- особисті немайнові права на інформацію як особисте немайнове благо або на комплекс особистих немайнових інформаційних благ;
- право на створення інформації: твору літератури, науки, мистецтва, твору науки, техніки та іншої інформації подібного роду;
- майнові та особисті немайнові права, пов'язані з майновими, на результати творчої діяльності, тобто право на передання виключних прав на результати інтелектуальної творчої діяльності;
- права на вироблення інформації як об'єкту особливого роду, нематеріального за своєю сутністю, її передання, використання тощо;
- права на інформаційний продукт, ресурс, документ як матеріальні об'єкти, у формі яких закріплено нематеріальну за своєю сутністю інформацію. На інформацію при цьому не може поширюватися режим речі [9, с. 15].

Крім загальних суб'єктів інформаційних правовідносин, деякі вчені виділяють також особливого суб'єкта. *Особливими суб'єктами інформаційно-правових відносин* є журналісти, оперативні працівники правоохоронних органів, державні експерти з питань таємниць [10, с. 14].

Правосуб'єктність особливого суб'єкта інформаційно-правових відносин визначається його правоздатністю, дієздатністю й деліктоздатністю, а от правовий статус «звичайних» суб'єктів інформаційних правовідносин містить у собі лише два перші елементи. Причому під час здійснення інформаційних прав суб'єкти повинні діяти розумно, сумлінно й морально. *Інформаційна правоздатність особливого*

суб'єкта інформаційно-правових відносин визначається як передбачена нормами права здатність (можливість) суб'єкта мати суб'єктивні юридичні права й виконувати суб'єктивні юридичні обов'язки [11, с. 160–164].

Правоздатність особливих суб'єктів інформаційних правовідносин відрізняється від правоздатності інших суб'єктів тим, що відповідно до їх професійної діяльності вони мають додаткові права у сфері збирання, використання й поширення інформації; мають переважне право на пошук, збирання й одержання аналітичної інформації; мають право на використання різних джерел інформації (залучати до співробітництва негласних співробітників); мають право використовувати інформацію різного статусу, як відкриту, так і закриту; мають право встановлювати режим обмежень доступу до інформації, наприклад, відносити інформацію до державної таємниці.

Крім того, як зазначає автор, і ми з цим твердженням погоджуємось, поняття «суб'єкт інформаційного права» й «суб'єкт інформаційних правовідносин» не є тотожними. Суб'єкт інформаційного права часто має лише інформаційну правоздатність, тому що самостійно не може реалізувати свої права та обов'язки, наприклад, для отримання інформації, доступ до якої не є обмеженим, суб'єкт повинен звернутися з відповідним запитом до розпорядників інформації та вчинити ще низку дій (наприклад, здійснити оплату у випадках, передбачених законодавством). Суб'єкт інформаційного права – це особа, яка потенційно має можливість стати учасником інформаційних правовідносин, а особливий суб'єкт інформаційних правовідносин є їх реальним учасником. Таким чином, особливий суб'єкт інформаційних правовідносин – це суб'єкт права, фізична особа, якій відповідно до закону надається більша, ніж іншим суб'єктам інформаційних відносин, можливість реалізації права на інформацію у зв'язку зі специфікою її професійної діяльності, яка спрямована на забезпечення й гарантування повноти права на інформацію іншим суб'єктам [11, с. 160].

За суб'єктами інформаційні правовідносини можна поділяти на конкретні, в яких існує зв'язок індивідуально визначених суб'єктів – уповноваженого й зобов'язаного; загальні (загальнорегулятивні), або абсолютні, в яких існує загальний юридичний зв'язок індивідуально визначених уповноваженою суб'єктів із невизначеним колом зобов'язаних осіб (всіма й кожним) [10, с. 15].

Характеризуючи суб'єктів інформаційних правовідносин, на нашу думку, їх правосуб'єктність, крім основних елементів (правоздатність, дієздатність та деліктоздатність), необхідно доповнити таким елементом, як інформаційна деліктоздатність, оскільки сфера інформаційних відносин сьогодні має досить значну кількість порушень (незаконне надання грифу таємності, порушення правил доступу до інформації з обмеженим доступом та ін.).

Наступним елементом виступає *об'єкт*, а саме те матеріальне благо, стосовно якого суб'єкти вступають у ті чи інші правовідносини.

Актуальність питання щодо теоретико-правового дослідження специфічності змістовного наповнення поняття «об'єкт інформаційних правовідносин» розвивається разом із загальною теорією інформаційного права та з удосконаленням самої теорії правових відносин.

Особливість і складність розуміння категорії «об'єкт інформаційно-правових відносин» обумовлена поширеністю в науковій юридичній літературі близьких за назвою, але не синонімічних за юридичною наповненістю понять: «об'єкт правових інформаційних відносин», «предмет інформаційних правовідносин», «інформація як об'єкт права» та інші.

Закріплене Конституцією України (ст. 34) право на інформацію як «право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» дає підстави стверджувати, що саме з приводу здійснення суб'єктами права цієї нормативно закріпленої можливості мають місце інформаційні правові відносини.

Об'єктом інформаційних правових відносин мають визнаватись конкретні особисті, суспільні або державні цінності у сфері реалізації інформаційних відносин, які врегульовані та охороняються нормами чинного законодавства України [7, с. 20].

Відповідно до положень Закону України «Про інформацію» об'єктом інформаційних відносин є інформація. На законодавчому рівні визначення поняття «інформація» знайшло своє відображення в низці нормативно-правових актів. Зокрема, у вищезазначеному законі [8] закріплено визначення інформації, а саме об'єктом інформаційних відносин є документована або публічно оголошувана інформація про події та явища в галузі політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах, але із цього визначення цілком вилучена інформація, яка може мати нематеріальний характер, тобто збережена певною особою та розповсюджена нею під час, наприклад, розмови. Ще одне офіційне визначення інформації вміщено в ст. 1 Закону України «Про телекомунікації» [12]. В цьому законі повністю відсутнє визначення поняття відомостей, а це, у свою чергу, призводить до сплутування понять.

Поняття інформації сьогодні визначається як базове в багатьох галузях знань та наукових дисциплін, перш за все в таких, як інформаціологія, правова інформатика, соціологія; зокрема, дедалі більшу роль це поняття починає відігравати й у юриспруденції. Констатуємо, що визначення поняття «інформація» потребує нового сучасного підходу та переосмислення, у тому числі в юриспруденції.

Отже, узагальнюючи запропоновані підходи до розуміння інформації, доходимо наступного висновку: інформація – нові відомості та дані, отримані споживачем у результаті їх сприйняття й перероблення, оцінені користувачем як корисні, які можуть бути подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб та збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Як пропозицію щодо усунення колізії та заповнення прогалін у формуванні універсального поняття інформації як об'єкта інформаційних правовідносин на науковому рівні слід активізувати дослідження в таких сферах, як філософія права, правова інформатика, семантика, національно-безпекознавство та інших суміжних наук у комплексі. Це уможливить її уніфікацію з урахуванням специфіки за галузями, сферами, сегментами тощо. Це питання слід дослідити та закріпити його рішення під час розробки проекту Інформаційного кодексу України.

Відповідно до ціннісного підходу до сутності поняття «інформація», можна дати авторське визначення об'єкта інформаційних відносин (у звуженому вигляді): це певне матеріальне благо у вигляді інформації.

Визначаючи інформацію як основний суб'єкт інформаційних правовідносин, виділяють такі основні її ознаки: системність, селективність, субстанціональна несамостійність, послідовність, невичерпність, масовість, здатність інформації до обмеження й трансформації, універсальність, нематеріальність, якість; ознаки фізичної невідчужуваності, відособленості, оборотоздатності інформації як самостійного окремого об'єкта правовідносин; ознака інформаційної речі (інформаційного об'єкту); тиражуваність (поширюваність); організаційна форма; екземплярність. Всі ці ознаки, безумовно, відносяться до загальних ознак інформації, впливають з її суті розглядаються як у загальнотеоретичному понятті феномену інформації, у тому числі в теорії права, так і в понятті інформації як об'єкту цивільних правовідносин [9, с. 17].

Для отримання цілісного уявлення про інформацію, варто зупинитися на її класифікації. Легітимне закріплення видів міститься в ст. 10 Закону України «Про інформацію»: інформація про фізичну особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; інформація про стан довкілля (екологічна інформація); інформація про товар (роботу, послугу); науково-технічна інформація; податкова інформація; правова інформація; статистична інформація; соціологічна інформація; інші види інформації [8], але даний перелік не є вичерпним, і деякі автори пропонують власну класифікацію. Класифікація інформації: а) приватноправового характеру – публічно-правового (на нашу думку, цей поділ є відображенням інформації про фізичну особу та публічна інформація); б) обігоздатна – необігоздатна (з обмеженим доступом та, знову ж таки, публічна – Д.О.); в) загальнодоступна – нерозкрита (з обмеженим доступом); г) приватна – офіційна; д) для комерційного використання – для вільного, звичайного, наукового, освітянського використання [13, с. 51].

Пропонується положення, відповідно до якого об'єктом інформаційних правовідносин можуть виступати й дії суб'єктів інформаційних правових відносин. На нашу думку, це положення є недоречним, оскільки, як було вище зазначено, об'єктом виступає певне благо, а не самі дії, незважаючи навіть на те, що вони будуть спрямовані на цей об'єкт.

До таких дій мають бути віднесені:

1) створення інформації – це процес поєднання певної сукупності відомостей у якусь нову форму з наявністю зміни їхнього змісту;

2) поширення інформації – це передавання відомостей від її першоджерела до споживача;

3) зберігання інформації – це забезпечення довготривалого користування інформацією, яке досягається шляхом її фіксації на паперових та магнітних носіях. До цієї дії також слід віднести забезпечення цілісності інформації, а саме того носія, на якому вона зберігається;

4) використання інформації – користування інформацією з метою задоволення професійних інформаційних потреб;

5) пошук, збір інформації – це дії, спрямовані на накопичення певного обсягу інформації в суб'єкта з метою забезпечення його права на доступ до інформації;

6) знищення інформації – дії з фізичного знищення матеріальних носіїв, що містять інформацію і які провадяться вповноваженими на це суб'єктами;

7) звернення з приводу захисту порушених прав та/або відновлення становища, що існувало до порушення їх права на інформацію;

8) підготовка інформаційних листів – звітування до органів державної влади з метою узагальнення причин порушень, допущених у сфері інформаційних правовідносин, та вироблення дій, направлених на відновлення порушеного права та профілактику вчинення подібних порушень у майбутньому. При цьому йдеться про такі умови здійснення означених операцій, де за суб'єктом зберігається свобода вибору способів їх здійснення в необмеженому кордонами просторі [7, с. 16].

Ми знову наголошуємо на тому, що цей перелік дій не є об'єктом інформаційних правовідносин. Серед прав, які виникають при інформаційних правовідносинах, слід зазначити право на доступ до інформації, яке виступає гарантією реалізації багатьох інших прав та свобод людини й громадянина. На думку В.А. Ліпкана, це право має такі складові: збирання, зберігання, використання та поширення інформації, що й становлять основу інформаційних правовідносин [2, с. 203].

Інформаційні правовідносини виникають, змінюються та припиняються під час наявності юридичного факту. Юридичним фактом є певна дія чи подія. Щодо інформаційних правовідносин, то вони виникають, змінюються й припиняються під час обігу інформації в інформаційній сфері з урахуванням особливостей і властивостей інформації, що проявляються в системі права (наприклад – класифікація інформації за режимом доступу).

Висновки. Кожен з авторів звертає увагу на одну чи декілька найсуттєвіших складових цього питання, але формулювання уніфікованих підходів ще повністю відсутні. Як було доведено в статті, до сих пір дискусійними залишаються положення, які виникають під час визначення суб'єктів інформаційних правовідносин, незважаючи на їх легітимне закріплення. Це ж саме можна зазначити й про дефініцію інформаційних правовідносин. Неоднозначним чином досліджено питання про визначення об'єкта інформаційних правовідносин. Зазначені розбіжності в поглядах можна, на нашу думку, пояснити спеціалізацією того чи іншого автора, їхньою різною теоретичною чи практичною підготовкою.

Обґрунтованою є пропозиція про активізацію на науковому рівні досліджень у таких сферах, як філософія права, правова інформатика, семантика, національно-безпечознавство та в інших суміжних науках у комплексі та закріплення їх результатів під час розробки проекту Інформаційного кодексу України.

Разом з тим усі зазначені наукові розвідки є важливим підґрунтям для досліджень у вітчизняному праві та випуску відповідних монографічних робіт. Вважаємо, що загальнотеоретичні роботи допоможуть у подальшому в з'ясуванні вужчих галузевих питань у сфері інформаційних правовідносин, їхніх об'єктів і суб'єктного складу.

Література

1. Ліпкан В.А. Систематизація інформаційного законодавства України : [монографія] / В.А. Ліпкан, В.А. Залізник ; за заг. ред. В.А. Ліпкана. – К. : О.С. Ліпкан, 2012. – 304 с.
2. Ліпкан В.А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: [навчальний посібник] / В.А. Ліпкан, Ю.С. Максименко, В.М. Желіховський. – К. : КНТ, 2006. – 280 с.
3. Цимбалюк В.С. Кодифікація інформаційного законодавства України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В.С. Цимбалюк; Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого. – Х., 2013. – 40 с.
4. Дімчогло М. І. Консолідація інформаційного законодавства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / М.І. Дімчогло; Національний університет біоресурсів і природокористування. – К., 2012. – 18 с.
5. Перов Д.О. Передумови формування інформаційних відносин / Д.О. Перов // Правові проблеми сучасності : матеріали наук.-практ. конференції (Київ, 15 липня, 2012 р.). – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2012. – 76 с.
6. Яременко О.І. Інформаційні відносини як предмет правового регулювання: теоретичний аспект / О.І. Яременко // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 1–2. – С. 158.
7. Стасюк С.В. Об'єкт інформаційних правових відносин: загальнотеоретичний аспект : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / С.В. Стасюк; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2013. – 24 с.
8. Про інформацію : Закон України від 02 жовтня 1992 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
9. Кохановська О.В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.В. Кохановська; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 36 с.
10. Рождественська О.С. Особливий суб'єкт інформаційних правовідносин (загальнотеоретичний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія і історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / О.С. Рождественська; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2008. – 30 с.
11. Рождественська О.С. Специфічні критерії окремих видів суб'єктів правових відносин, як основа розвитку їх класифікації / О.С. Рождественська // Право і безпека. – 2006. – Т. 5. – № 2. – С. 160–164.
12. Про телекомунікації : Закон України від 18 листопада 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>.
13. Перов Д.О. Передумови формування інформаційних відносин / Д.О. Перов // Правові проблеми сучасності : матеріали наук.-практ. конференції (Київ, 15 липня, 2012 р.). – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2012. – 76 с.

Анотація

Перов Д. О. Склад інформаційних правовідносин. – Стаття.

У статті автором проводиться аналіз існуючих дефініцій поняття «інформація», сформульовано авторське визначення «інформаційних правовідносин», здійснено загальну характеристику структури інформаційних правовідносин. Визначені суб'єкти інформаційних правовідносин, а саме: фізичні особи, юридичні особи, об'єднання громадян, суб'єкти владних повноважень. Зроблено акцент на визначенні інформації як єдиного об'єкта інформаційних правовідносин, наведено приклади її класифікації. Охарактеризовано зміст інформаційних правовідносин як сукупність прав і обов'язків їх суб'єктів.

Ключові слова: інформаційні правовідносини, інформація, суб'єкт інформаційних правовідносин, об'єкт інформаційних правовідносин, зміст правовідносин, структура правовідносин, юридичний факт.

Аннотация

Перов Д. А. Состав информационных правоотношений. – Статья.

В статье автором проводится анализ существующих дефиниций понятия «информация», сформулировано авторское определение «информационных правоотношений», осуществлена общая характеристика структуры информационных правоотношений. Определены субъекты информационных правоотношений, а именно: физические лица, юридические лица, объединения граждан, субъекты

властных полномочий. Сделан акцент на определении информации как единого объекта информационных правоотношений, приведены примеры ее классификации. Охарактеризовано содержание информационных правоотношений как совокупность прав и обязанностей их субъектов.

Ключевые слова: информационные правоотношения, информация, субъект информационных правоотношений, объект информационных правоотношений, содержание правоотношений, структура правоотношений, юридический факт.

Summary

Perov D. O. Content and structure of the informational relations. – Article.

The article deals with the content and structure of the informational relations and problems of the establishment of the uniform definitions are defined. Generalizing offered approaches to understanding of the informational relations we have come to next conclusion: informational relations are public relations between individuals, legal persons, associations of citizens, public authorities, concerning free gathering, use, distribution, and storage of information that is necessary for execution of their rights, freedoms and legitimate interests, execution of tasks and functions, as well as they are regulated by different branches of law. It has been generalized, that the structure of the informational relations includes subjects, objects and content, as a set of rights and duties. It has been specified that scientists try to identify object of informational legal relations other than information (informational resources or informational funds). It has been proved that issue of the improvement of the legal regulation of the informational relations is urgent. It is connected not only with the development of the democratic transformation in the state and activity of the native and foreign social and democratic institutions in the research of abovementioned topic, but also with the concrete disadvantages of the valid norms of the domestic law. *Key words:* informational legal relations, subject of the informational legal relations, object of the informational legal relations, content of the informational legal relations, structure of the informational legal relations, legal fact.

УДК 342.5

С. І. Братков

МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Постановка проблеми. Сьогодні Україна перебуває на стадії активного реформування земельних відносин. Земля як елемент навколишнього природного середовища є головним фактором життєзабезпечення населення та засобом виробництва, необхідним для функціонування всіх галузей народного господарства. З огляду на це стає очевидною соціально-економічна актуальність забезпечення дбайливого й розумного ставлення до землі. Одним із найважливіших засобів реалізації державної політики у сфері охорони й раціонального використання земельних ресурсів є створення дієвої та ефективної нормативно-правової бази, спроможної забезпечити правопорядок у сфері земельних відносин.

Адміністративна відповідальність у сфері земельних відносин являє собою систему заходів реагування уповноважених державних органів на протиправні посягання, урегульованих нормами адміністративного права. У зв'язку з тим, що сфера земельних відносин має перебувати під державною охороною, питання вдосконалення забезпечення механізму правового регулювання в цій сфері набувають особливого значення.

Ступінь наукової розробки проблеми. Теоретичною основою для проведення дослідження забезпечення механізму правового регулювання земельних відносин у галузі теорії управління, адміністративного права та земельного права стали праці